

Kőolajválság vagy energiaválság? I.

A tűz táplálásához az ember ősidők óta újabb és egyre jobb tüzelőanyagot keresett. Ismeretes, hogy a legősibb fűtőanyag: a *fa*. Később jött rá az ember, hogy a nagyon öreg fa még hatékonyabb tüzelőanyag, és fölfedezte a *kőszenét*. Az antik világ ismerte a *kőszenét*, a római kovácsok ott, ahol meggritkultak az erdők, gyakran faszén helyett is használták, de a *kőszenét* senki sem kutatta a föld mélyében, a hőenergiát fából jóval könnyebben megszerezte magának az ember. A grafikonokon a fa „pályafutását“ jelző görbe csak 1850—1900 között kezd esni. A szén a XVI. században tűnik föl, és görbéje 1950—1970 között kezd süllyedni, akkor, amikor a már régóta használt energiahordozó, az *olaj*, valamint rokona, a *földgáz* veszi át a vezetést. A petróleum napja a múlt században jött el, a földgázé a XX. század negyvenes éveiben, és a grafikonokon mindkettőnek emelkedőben van a vonala. Az *atomenergia* alig került fel a grafikonra, nem sok változást hozott. A századunk elején kifejlődött *szénkémia*t felváltotta a *petrokémia*.

Az iparágakon túlmenően a mezőgazdaság műtrágyaellátása, a háztartások, gyártelepek fűtése is a földgáztól vagy a fűtőolajtól függ, avagy a villanyáramtól, melynek nagy részét szintén szénhidrogének hajtotta hőerőművek szolgáltatják. A petrokémia segítségével szénhidrogénekből készül mintegy 300 000 cikk az ajakrúzs-tól kezdve a nyomdafestékig.

1960-ban a szerves kémia alapanyaga 56%-ban szénből származott, és 44%-ban kőolajból. 1970-ben ez az arány már 93% kőolaj és 7% szén. A „szénkirályt“ mint fűtőanyagot is letaszította trónjáról az ásványolaj. Sok szénbányát becsuktak, a kőolaj termelése pedig fantasztikus ütemben emelkedett. 1950-ben elérte a félmilliárd tonnát, 1972-ben pedig már meghaladta a 2,6 milliárd tonnát. Minden évtizedben megduplázódott. Egyes számítások szerint a világ kőolajtermelése 1982-ig el fogja érni az évi 40 milliárd tonnát. A petróleumtonnák milliárdjainak „felhabzsolása“ már évekkel ezelőtt gondolkodóba ejtette a szakértőket. Mi történik, ha elfogy a kőolaj és a földgáz? A jelenlegi kőolajválság korántsem az első ilyen riadó e fűtőanyag történetében. A fejlődő kőolajvegyészet úttörői már évtizedekkel ezelőtt rablógazdálkodásnak minősítették a petróleum és földgáz fűtőanyagként való felhasználását. A figyelmeztetést sem a fogyasztó társadalom ipara, közlekedése, sem pedig a géptervezők és építészek nem vették komolyan. Az olaj-ipari vállalatok pedig még kevésbé. Nincs a tőkés gazdaságnak egyetlen ága sem, amely olyan profitot biztosítana, mint a „fekete arany“.

„...az energiaszükségletek látványos növekedésének több oka van: 1. az életszínvonal emelkedése; 2. a lakosság számának növekedése; 3. iparosítás, gépe-

sítés és az önműködő gépek gyors ütemben történő alkalmazása a termelésben; 4. a technológia fejlődésének következtében új piacok tűntek föl, és ezzel egyidejűleg új fogyasztótömegek jelentek meg. Ugyanakkor kevésbé ismert tény, hogy a fejlett országokban óriási különbségek vannak a »fejlett« termelők és a »visszamaradt« termelők között. Ez utóbbiaknak többsége — előbb-utóbb, azért, hogy fennmaradjon — kénytelen a »fejlettek« technológiáját alkalmazni, ami ismét nagy mennyiségű energiát követel.“ (G. F. Ray: *Energy: Resources and Demands in this Century and Beyond* című cikke a *Long Range Planning* 1973. márciusi számában.) A rendelkezésre álló energiatartalékok, melyeknek néha igen ellentmondásos számadatai zavarba hozzák a figyelőt, bizonyos biztonságot sugároztak. Ezért a nyugati országokban nem foglalkoztak az energiaforrások jövőjével. Felhasználták a rendelkezésükre álló, legkönnyebben elérhető és legolcsóbb energiát, a szénhidrogéneket. Egyszerűen elpocsékolták a petróleumot és a földgázt. Amint G. F. Ray mondja, az energiafogyasztás kérdése iránt mutatkozó érzéketlenség jellemezte a nyugati ipari államokat.

A gépkocsik milliói, amelyek egyszerűen lerohanták a világot, az olaj pazarlói közé tartoznak. Energiakiaknázásuk mindössze 15—25%, ami azt jelenti, hogy energiájuk mintegy 80—85%-át „kipufogják“. Az autómotor teljesítőképességét fél évszázad alatt feljavították ugyan, de a gépkocsik elnehezültek, és egy liter benzinnel ma az autók kevesebb kilométert futnak be, mint 25 évvel ezelőtt. A nagy teljesítményű tehergépkocsikkal lebonyolított szállítás hatszor több energiát fogyaszt, mint a vasúti szállítás. „Nem paradoxon tehát, hogy a gépkocsi ölte meg a bányászt.“ (*L'Express*, 1974. január 3.) A repülőgépek üzemanyaguknak csupán egyharmadát hasznosítják, egy lökhajtásos repülőgép háromszor annyi energiát fogyaszt, mint egy vonat. A nagyüzemek termelte, elsődleges energiának csak 50%-át használják fel, a többi elvész a levegőben. Rosszul szigetelt falú házakat építettek, amelyek a hőt könnyen átengedik, a lakásokat túl magas energiaigényű fűtő-hűtőberendezésekkel, háztartási villan gépekkel, világító eszközökkel zsúfolták tele. Ugyanakkor nem fejlesztették a többi energiaforrást, a magenergiával előállított villanyenergia bevezetését maguk a kőolajtrösztök szabotálták. A villamosenergia európai előállítói, akik hőerőműveiket szénről fűtőolajra vagy földgázra állították át, csak arra vártak, hogy a nyersolaj árának emelkedése folytán kifizetődővé válják az atomenergia. Azaz: egy kilowattóra kevesebbe kerüljön, mint a fűtőolajjal hajtott erőművekben. Mivel azonban a termelés állandó emelkedése következtében az ötvenes évek végén és a hatvanas évek elején a nyersolaj ára állandóan esett, az olajkonsernek, az olcsó kőolajra támaszkodva, hosszú távra szóló egyezményeket kötöttek klienseikkel, elsősorban a villanyerőművekkel. Ezzel is lelassították az atomenergiára épülő erőművek felállítását. Általában keveset foglalkoztak az energiát átalakító módszerek tökéletesítésével.

Az alábbi lista francia adatokat tartalmaz, de az arányok nagyjából egyeznek a legtöbb nyugati állam fogyasztásával. A lajstrom elején 40,1%-kal a háztartási szükségletekre elhasznált fűtőolaj, illetve az ennek segítségével előállított villanyáram áll. Utána következik az ipari célokra elfűtött kőolaj: 22,9%. Csak a harmadik helyet foglalja el az autóbenzin: 16,1%, a repülőbenzin pedig csak 2%-kal szerepel. (Tehát mégsem az autó ölte meg a bányászt...) A petrokémia elfogyasztotta kőolaj részaránya 5%. És így tovább.

A petróleum történetét elejétől fogva a titokzatosság jellemezte. A nemzetközi olajvállalatok egymással vagy másokkal megkötött és általában be nem tartott titkos egyezményei, a kőolajforrások, a piacok, a szállítási útvonalak birtoklásáért folyó harc nyomán sok vér folyt el Dél-Amerika, Afrika földjén vagy

az arab homokon. Az olajhaborúkat a nemzetközi trösztök zárt sisakkal, kormányaik többé-kevésbé nyílt támogatásával a homályos háttérből irányították. A kőolaj egykor „előkelő idegennek” számított, a csúcskapitalisták közül csak néhányan volt dolga, a leggazdagabbakkal. Az „előkelő idegen” némán szolgálta a nemzetközi olajkartellt, melynek kezében van a tőkés olajtermelés kétharmada, a közel-keleti kutak 85%-a. Ez a kartell 1928-ban alakult meg, nagy titokban Achnacarryban, egy skóciai kastélyban, és azóta, mint valami gyarmati hatalom, irányította az egész olajpiacot. A kartell tagjai — a „Hét Nagy”, a „Hét Nővér” — a következő: Exxon Corporation (ez volt a Standard Oil of New Jersey, azaz Esso), Texaco, Mobil Oil, Gulf Oil, Standard Oil of California — ezek, öten, amerikaiak, valamint a Royal Dutch Shell (angol—holland) és a British Petroleum. Ez utóbbi részvényeinek 54%-a az angol kormány tulajdona. A „néma idegen” szolgálta az úgynevezett „függetleneket” is, akik nem tartoznak a nagy kartellhez, és akiket húsz évvel ezelőtt még semmibe sem vettek a „nagyok”. Ezek listája ma már igen hosszú... Az olajkorszak kezdetén a „néma idegen” saját szülőföldjén is az volt. Az Egyesült Államokon kívül egyetlen olajtermelő országnak sem volt saját nemzeti kiaknázó vállalata.

A „Hét Nagy” egyszerűen kivitte az országokból a kibányászott nyersolajat. A kőolajárral kapcsolatos számítások bonyolultak. Az olajtrösztök garasokat fizetnek érte, és drágán adják tovább. A „Hét Nagy” szuperprofit alakjában fölözi le a finomításból, szállításból és eladásból eredő összegeket. Ma is teljes homály fedí, mennyi a trösztöknek a feldolgozásból, szállításból, eladásból eredő nyeresége. A nyersanyagok eltulajdonításának eme kolonialista formája más nyersanyagok tekintetében is fennáll. Idő múltán azonban a közel-keleti kőolaj hatalmas profitrátát biztosított nemcsak a monopóliumok, hanem a fogyasztó államok számára is. A profit nagyobb részét maguk a fogyasztó államok fölözik le. A már finomított termékek kiskereskedelmi árához az általuk hozzácsapott adók, illetékek aránya nem kevesebb, mint 62%! Az arab kőolaj történetének első fejezete, az iraki forrásokért folytatott küzdelem is a titokzatos szerződéses, majd véres hadjáratok jegyében folyt le. Akik a húszas években Irak kőolajáért verekedtek, nem is sejtették, mekkora gazdagságot rejteget az Arab Kelet sivatagi homokja. A „néma idegen” még Szaúd-Arábia, Kuwait, Katar, Bahrein, Abu Dhabi földjének mélyén aludta évezredes álmát. Az ötvenes évekig senki sem háborgatta. Akkoriban bukkant föl az Egyesült Államokban az első „olajkrízis”: „a kimerülés teóriája”. Azt hirdették, Amerika olajkútjai két évtizeden belül kiapadnak... Hamis válság volt, az USA kőolajtrösztjei készítették elő közel-keleti offenzívájukat. Meg akarták előzni brit versenytársaikat. Az új kincskeresők, akik Arábia földjét járták, nem viseltek burnuszt, nem tekintettek ajtatosan az égbe, hanem a homok alatt kutattak. És rájöttek, hogy itt rejlenek a világ legnagyobb, legolcsóbb olajtartalékai. Az USA-ban 1970-ben működő 950 000 szonda már igen alacsony hozammal dolgozott. Harmadrészük 2—3 tonnát termelt naponta, a közel-keletiek viszont 800—1000 tonnát. Az arab kutak legtöbbje kitöréses kút. Az olaj magától tör a felszínre. Az USA-ban 3000—4000 méterre kell lefúrni, néha 7000 méterre is. Egy barrel (159 liter; 7 barrel = 1 tonna) nyersolajra számított befektetés Irakban 69 dollár, Líbiában 149 és Szaúd-Arábiában 160 dollár. Az USA-ban viszont 3155, Venezuelában pedig 863 dollár. Az arab munkások bére barrelenként számítva 10 cent, az USA-ban 1,31 dollár.

A „Hét Nagy” és „független” társaik aknázzák ki a tőkésvilág szférájában fekvő olajföldek kétharmadát, finomítják a nyersolaj 60 százalékát, és adják el a termékek 57 százalékát. A termelő országok kevés finomítóval rendelkeznek. A

közel-keleti országok feldolgozási képessége alig 2,3%, az afrikai országok, valamint Venezuela esetében pedig mindössze 1 százalék. Az OPEC-országok még ma is csupán 110 millió tonna, *nemzeti tulajdonukat* képező nyersolajat exportálnak maguk, azaz a saját földjükből kiaknázott kőolaj 11%-át. A fennmaradó 89% az idegen kőolajvállalatok tulajdona. Gyarmati sors ez. Az USA-monopóliumok háromszor többet keresnek a fejlődő országok kőolaján, mint saját olajukon, Nyugat-Európa és Japán pedig ugyancsak háromszor nagyobb profitot ér el a Közel-Keletről importált nyersolajjal, mint maguk az olajtulajdonos államok.

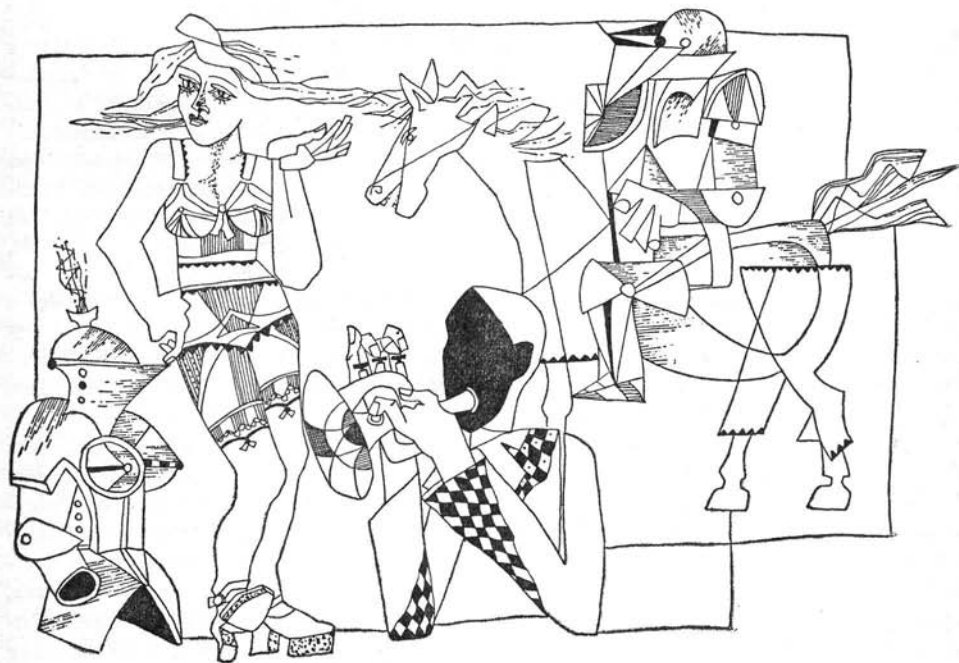
„Még alig néhány évvel ezelőtt, a szondák csapjaival mesterkedve, kinyitva, illetve lezárva őket, a »nemzetközi« kényük-kedvük szerint játszadozhattak az olajországok jövedelmével.“ (Jean Baumier: *Les maîtres du pétrole*. Hachette. Paris, 1969.) Így például 1959-ben 5%-kal, 1960-ban pedig 6%-kal csökkentették a nyersolaj árát. „Politikai szempontból azonban lebecsülték a termelő országok ama képességét, hogy etnikai, vallási és politikai ellentéteik dacára közös frontba tömörülhessenek.“ (*Paris Match*, 1973. január 5.) És 1960 augusztusában megszö-lalt a „néma idegen“. Megalakult az OPEC (*Organisation of Petroleum Exporting Countries* — Olajexportáló Országok Szervezete). Ebbe tömörült Algéria, Abu Dhabi, Irán, Irak, Katar, Szaúd-Arábia, Nigéria, Líbia, valamint Indonézia, Ecuador, Venezuela, majd Gabon. Az OPEC elsősorban az árfronton támadott. Az OPEC és a kartell első összecsapására 1971 februárjában, Teheránban került sor. A kartell veszélyt szimatolva, most lépett föl először egységesen. Tudnunk kell, hogy 1892-ben bizonyos Sherman amerikai szenátor törvényt szerkesztett. Ez tiltotta olyan vállalatok működését, amelyek hatásköre túlhaladja egy USA-állam hatáskörét. Megtiltja tehát, hogy az Egyesült Államokban trösztök alakuljanak. A törvény ma is életben van, mivel azonban nagy térről volt szó, az amerikai kormány megengedte, hogy Teheránban a nagy kőolajvállalatok együttesen lépjenek föl. A „nagyok“ — ma már tizenhatan vannak — és a „függetlenek“ összesen huszonhárom képviselője ült le a teheráni tárgyalóasztal mellé. Hosszas és viharos tanácskozások után az OPEC elérte, amit akart. Megtörte az Achnacarryban, 1928-ban bevezetett monopolár-diktatúrát. A nyersolaj árát felemelték, megállapodtak, hogy ez az ár minden év elején automatikusan 2,5%-kal emelkedik, és mivel az elmúlt évtizedben a dollár vásárlóereje 27%-kal csökkent, barrelenként még 5 cent „inflációs pótlékot“ is kaptak. Ez a megállapodás azonban még nem szabadította föl gyarmati sorsából a „néma idegent“. A teheráni áremelés és az emelkedő termelés következtében az OPEC-államok jövedelmei hallatlan mértékben megnövekedtek. Kuwait például 1967-ben 710 millió dollárt kapott nyersolajáért, 1972-ben pedig már 1 milliárd 670 milliót. Szaúd-Arábia jövedelme 845 millióról (1967) 1972-ben 3 milliárd 200 millió dollárra ugrott. Irán 1967-ben 746 milliót, 1972-ben 2 milliárd 700 milliót kapott. 1980-ig ezek az összegek megduplázódhatnak. (*Financial Times*, 1973. március 23.) Az OPEC eleinte 50%-ot kért a nagy társaságok részvénytőkéjéből — ez volt a második támadás —, később 51%-ot, sőt néhol 60%-ot, ami mindkét esetben már többségi részesedést jelent. Világos, hogy most már valóságos „kőolajháborúról“ van szó, nem dörögnek ugyan, Achnacarry szellemében, az ágyúaszádok ütegei, de közelharc folyik a nagyvállalatok bevehetetlennek tűnő gyarmati pozícióinak megdöntéséért. A közel-keleti válság és az 1973-as háború meglepő hirtelenséggel meggyorsította ezt a folyamatot. A Közel-Kelet és Afrika több országában az államosításokat, egészben vagy részben, már végrehajtották; egyes vélemények szerint a kőolaj tőkés világszíntere a trösztök kezéből a termelő országok kezébe fog átkerülni. Ez azonban még nem oldaná meg az energiaválság problémáját.

Az olajtermelő országok egységes célja — olajkincsüket minél előbb bir-
tokba venni — egész sor kérdést vet föl, melyeket az országok érdekeik szerint
mérlegeltek. Ezért „az OPEC-tagállamok között sok problémában mélyreható vé-
leménykülönbségek, ellentétek és bizonyos feszültség lépett föl“. (Lumea, 1973.
március 2.) Amikor a közel-keleti háború 1973. október 6-án kiújult, a világ-
sajtóban újból feltűnt az „olajfegyver“ kifejezés. A Bejrútban megjelenő *Le pétrole
et le gaz arabes* című szakfolyóirat 1973. októberi számának vezércikke, amely
a fentebb említett „véleménykülönbségeket“ is tükrözi, *Olajfegyver — miért?* cí-
met viseli (ez a szám egyébként még a háború kiújulása előtt jelent meg): „Egye-
sek a kivitelt tiltó embargóra vagy a termelés csökkentésére gondolnak, mások
az amerikai érdekeltségek államosítását vagy az arab tőkének idegen bankokból tör-
ténő kivonását kívánják, megint mások az egyes exportáló országokban fekvő
berendezések elleni romboló tevékenységre gondolnak... A nemzetközi viszonyok
rendezésének szempontjából, az »olajfegyver« nem valamilyen kártevő eszköz, ha-
nem éppen ellenkezőleg, politikai stratégiát jelent, amely képes arra, hogy a fo-
gyasztó országokat az olajtermelő országok objektív szövetségeseivé tegye, és ve-
lünk olyan kapcsolatokat alakítson ki, amelyek a gazdasági és politikai érdekek
egyensúlyán alapulnak.“ Ebből a definícióból kitűnik, hogy az olajfegyver poli-
tikai fegyver, ugyanakkor tárgyalásokat elősegítő eszközzé is válhat. Arra lehet-e
ebből következtetni, hogy a bojkottot és a termelés-csökkentést előbb-utóbb a köz-
keleti konfliktus nélkül is bevezették volna? A termelés fékezése hosszú távra
szóló stratégia is lehet; az olajtermelő országok nem akarják kimeríteni tartalé-
kaikat. Szaúd-Arábia azonban alig esztendővel ezelőtt ígéretet tett, hogy az év-
tized végéig termelését 1 millárd tonnára emeli! Fogyasztói bojkott nem egy
akadt már a petroleum történetében. Ezek bebizonyították, hogy az embargó nem
hatásos fegyver, könnyen kijátszható. Tény, hogy 1973. október 17-én a Kuwait-
ban összeült OPEC-értekezlet olajárlat alá vette az USA-t és Hollandiát, s
elhatározta a nyersolaj termelésének csökkentését. Nyugat-Európában és Japán-
ban pánik tört ki, az olajtermékek árai emelkedni kezdtek, mert a trösztök a „vál-
ságot“ gondosan előkészítették. A nagy tankhajók a Perzsa-öböltől a nyugat-euró-
pai kikötőkig öt-hat hét alatt teszik meg az utat. Rakományaik Nyugat-Európa
ellátását két hónapra biztosították. Egyes hajók azonban a nyílt tengeren vesz-
tegeltek, hogy húzzák az időt. A nagyvállalatok arab olajjal teli tartályhajóikat
a nyílt tengeren leállították, rakományukat üres tankhajókba szivattyúzták át,
amelyek azután, ismeretlen cél felé haladva, eltűntek az óceánon. A bojkott si-
kertelensége a nagy olajvállalatok mesterkedéseinek tulajdonítható. Egyesek a
bojkott alá eső államokba érkező arab olaj tömegét azzal magyarázzák, hogy
egyes államok „nem tartották magukra nézve kötelezőknek a kuwaiti határozat-
okat, és akár közvetlenül, akár nyílt árveréseken azoknak adják el árujukat,
akik hajlandók a magas árat megfizetni“. (Le Monde, 1973. december 28.)

A nyugati világban a „fekete kincset“ közönséges „fekete áruvá“ alakították
át, amit a feketepiacon árusítottak. A tizenöt legnagyobb amerikai olajvál-
lalat a „Sherman Act“ alapján Florida állam törvényszéke elé került. Los Ange-
lesben hat személy 9 millió kaliforniai benzinfogyasztó nevében beperelte az Ame-
rikai Kőolaj Intézetet és hét nagy trösztöt. Mindkét — és még számtalan — eset-
ben arról volt szó, a benzinféléket elraktározták, hogy hiányt provokáljanak,
felverjék a benzínárakat, és a trösztök hálózatán kívül működő úgynevezett „füg-
getlen“ benzínállomásokat tönkretegyék. Egyes, hozzávetőleges adatok szerint a nagy
olajvállalatok teljes nyeresége az 1972. évi kb. 4 milliárdról 1973-ban 10 milliárd
dollár fölé emelkedett.

Említésre méltó, hogy ugyanakkor a nagyvállalatoknak a *nyersolajból* származó profitjai csökkentek a termelő országok javára. 1948-ban, a petróleum gyarmati korszakában a jövedelemből, adókból eredő tételek aránya 82:18 volt a kartell tagjai javára, 1970-ben az arány „megfordult”, és 70:30 lett az OPEC-tagállamok javára. Az 1971. évi teheráni konferencia óta bekövetkezett nagyarányú áremelkedések után ez az arány valószínűleg még érezhetőbben a termelő országok javára alakult. Ugyanakkor azonban a trösztöknek a *szállításból*, *finomításból* és *eladásból* eredő profitjai hatalmas mértékben nőttek. A nagy olajvállalatok és a fogyasztó országok kezében levő 200 millió tonnatartalmú hajóhad is drágábban szállít. A *Der Spiegel* adatai szerint a nyugatnémet importőrök 1972-ben 90 márka fuvardíjat fizettek tonnánként, 1974 elején már 188—210 márkába került a szállítási díj. Hozzá kell tenni, hogy bárhonnán és bárkik drágítják az olajat, ebben a pokoli játszmányban egyetlen vesztes van: a fogyasztó. Egy hamburgi szakértő véleménye szerint az olajtrösztök magatartása éppen olyan durva és kíméletlen maradt, mint az olaj-őskorszakban volt, és „emlélmáik egy szép napon ott fognak lógni a kolonializmus történeti múzeumában”.

Aszódy János

Sipos László rajza